

עבודת גמר בקורס

”שחיתות ציבורית בישראל “

רדיפה, שינוי חברתי או תרבות רעה.

פרשות אבוחצירא

נדב תורג'מן

30/4/2020

מבוא

מאז קום המדינה ועד היום הורשעו בפלילים במדינת ישראל כשלושים ושלושה פוליטיקאים בכירים. שחיתות הנבחרים הייתה שם מאז ומתמיד, ואנו נוטים לומר לעצמנו איפה המנהיגות של פעם, אך נוטים לשכוח כי השחיתות הייתה שם.

השר אהרון אבוחצירא התמנה לשר הדתות ב 1977 מטעם סיעת המפד"ל. ב-1980 נחקר בחשד לקבלת שוחד. אבוחצירא, נטען, חילק למוסדות דת וישיבות סכומי כסף גדולים מתקציב משרדו. המשטרה טענה שהשר, דרש מאותם גופים נתמכים להעביר אליו בחזרה חלק מהכספים האלה. המידע הגיע ממקורות במשרד הדתות, אבל היה קושי להוכיח אותו משום שהחזרי הכספים בוצעו במזומן. בפרשייה היו מעורבים: יועץ השר לשעבר משה גבאי, חבר מועצת העיר בני ברק שמואל דסקל והרב עמרם קורח, הרב הספרדי הראשי של בני ברק. לאחר התלבטויות, הודיע אבוחצירא שהוא מוותר על חסינותו, והיא הוסרה בינואר 1981, אך עד המדינה, שהיה אמור להעיד נגדו, שינה את עדותו במשטרה לאחר חרם רבנים. אבוחצירא זוכה מחמת הספק - אך מיד אחר-כך הוגשה נגדו עוד תביעה, שכללה עבירות מרמה, גניבה, הפרת אמונים, קבלת דבר במרמה וקשירת קשר לביצוע תביעה נוספת. האהרון אבוחצירא הורשע ב-1982 בעבירות של גניבה בידי מנהל והפרת אמונים לאחר שגנב כספים מקרן גמילות חסדים. אבוחצירא כיהן הן כיו"ר הקרן והן כראש עיריית רמלה. הכספים לקרן הועברו על ידי משרד הפנים, לאחר שאבוחצירא פנה אליו בבקשה להעברת הכספים מתוקף תפקידו כראש העיר.

בחירתי לכתוב על פרשות אלו מחוסר היכרות מוחלט עם תוכן אולם הדמיון הרב לתקופתנו, עניין אותי: טענות רבות כנגד משטרת ישראל, עדי מדינה, חריצת הדין על ידי התקשורת, טענות לרדיפה וכמובן חלקה של המערכת המשפטית בהכרעה.

אנסה ללמוד בעבודה זו מי השחקנים בפרשות המדוברות? מה המניעים מאחורי הדחף לחקור את הפרשה? האם האירוע הוא ראשון מסוגו או מעיד על תרבות קיימת? האם יש אמת בטענות הרדיפה? כיצד נוהלה החקירה על ידי המשטרה? מקומה של התקשורת? האם באמת אהרון אבוחצירא מושחת או שהוא חלק מתקופה?

המטרה מקדשת את האמצעים ?

בעקבות הקושי למצוא אשמה באבוחצירא בפרשה הראשונה. החליט ראש היחידה לחקירות הונאה דאז, בנימין זיגל, לגייס עד מדינה שהיה שותף פעיל בעסקות אלו.

ישראל גוטליב, היה מ"מ ראש עיריית בני ברק, היה ידוע במשטרה כאחד מנותני השוחד לשר אבוחצירא. זיגל החליט להפעיל סוכן על מנת לרתום את גוטליב להעיד נגד אבוחצירא. הסוכן סיפר לגוטליב שהמשטרה חשפה את פרטי העברות הכספיים וכדאי שיעיד כנגד השר בטרם זה "יפיל עליו את התיק". גוטליב נפגש עם זיגל במשרדו הוא ראה על שולחנו תיקים רבים הנושאים את שמו. לנוכח התיקים שוכנע סופית לשמש כעד מדינה. הוא לא ידע שבתיקים אין דבר אודותיו, פרט לשמו הכתוב עליהם: "גוטליב – תיקי שוחד". גוטליב דרש מזיגל לא להיות עד יחיד,

המשטרה כנגד פרסמה כי קיימים חמישה עדים. בפועל דיסאינפורמציה. "אי אפשר לגייס עדי מדינה על כוס קפה. מדובר במהלך נחוץ הדורש תחבולות ולפעמים גם שקרים" כך אמר ברוך לשם בספרו. האם מהלך זה של זיגל חוקי? האם הוא מושחת או מקרה של "dirty hands". רבות הדעות בנושא, אך לכולם ברור שזו הליכה בשולי החוק על הקו האפור.

זיגל האמין כי אין דרך אחרת להילחם בשחיתות, ניתן ללמוד מאמירותיו המובאים בספרו של, לשם (1988): "זיגל"

כלי עיקרי, שעזר לזיגל להגיע להישגיו היה סמכות המעצר לצורך חקירה שהופעלה גם על פוליטיקאים. מטרתו של המעצר, הינה למנוע את שיבוש החקירה, אולם, בפועל, המעצר הוא גם יצירת משבר מנטלי ובכך הופך המעצר לכלי חקירה אפקטיבי. כדוגמת מיכאל צור מנכ"ל צים שבעקבות תנאי החזקתו במעצר, הודה והורשע בקבלת שוחד.

התעמרותו של זיגל בפוליטיקאים וגורמים בעלי השפעה "הולידה" תיקון מס' 9 לחוק סדר הדין הפלילי משנת תשנ"ז, שקבע כי לא ניתן עוד לעצור עברייני 'צווארון לבן' עד תום ההליכים נגדם. על כך אמר זיגל:

"נציגינו בכנסת דאגו לעצמם, כנראה, כשקבעו, שחומרת העבירה לא יכולה לשמש כעילה למאסר עד לגמר הליכים... ידלין אומר בספרו, שלולא החזק במעצר עד תום ההליכים, לא היה מודה. או שהפריץ ימות או שהכלב ימות. יש לו זמן, לסחוב את המשפט ארבע שנים. עם הערעורים – שמונה שנים. מה יש לו כבר להודות? יש לו זמן. אולי, פה ושם איזה פשלה ויצא זכאי. אבל, בגלל שהחזק במעצר החליט לגמור ולהודות. אז זאת סיבה שתועלת הציבור להחזיק את האנשים האלה עד לגמר המשפט."

משטרה מושחתת אמרו הקריאות מהמפד"ל בפרשת תרמית עד המדינה כנגד אבוחצירא. פרופ' זלמן פלר דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, כתב (לשם, 1988): "המלחמה בפשע כמוה ככל מלחמה, יש בה פעילות הסחה והתקפת פתע. נבחר העם המתרעמים על שהמשטרה שיקרה, אינם קולטים את מטרתו הנעלה של השקר. יש לקוות שהרשות החוקרת תוסיף להשתמש בכל האמצעים הכשרים האלה במטרה לגלות את הפשע ולהגן על החברה".

זיגל מאמין ותומך נלהב, בגמישות החוק ו"dirty hands" בדיס אינפורמציה לצורכי הגעה לאמת. האם מעשיו מושחתים? בעיני מעשיו אינם ראויים, יש איתם בעיה מוסרית יש לבחון את חוקיותם אולם הם אינם עונים על הגדרת השחיתות - שימוש בלתי הולם בכוח הציבורי במטרה לקדם אינטרסים פרטיים של בעל הכוח.

בנדנדה שני שחקנים: הפוליטיקאים אשר ינסו תמיד להגביל את צעדי רודפי השחיתות ומנגד החוקרים אשר ינסו להרחיב את גבולות המגרש. הפוליטיקאים ימשיכו לאיים על רודפי השחיתות.

ב-1981 פרסם פרופסור מאוניברסיטת וושינגטון – עזרא סטוטלנד מאמר, בנושא השפעות ולחצים על יחידות חקירה של עבריינות צווארון לבן. על פי סטוטלנד, בידי הפוליטיקאים מצויים גם כלים עקיפים "לאלף" את מערכת אכיפת החוק ולהרתיע אותה מלהתמקד בשחיתות השלטונית:

תקציבים נמוכים למשטרה וליחידות רודפי השחיתות.

הטלת מגבלות על פעולות החוקרים, והצרת צעדיהם.

פגיעה בקידומם של חוקרים המצטיירים כסכנה לפוליטיקאים.

בחירת אנשים שאינם מוכשרים לתפקידים המוגדרים כלחימה בשחיתות.

כאשר קראתי על אופן ניסיון גיוס עד המדינה, מיד התחברתי למשפטו של שלמה בלישה בספרו "ההפוכה":

"המחוקק נתן למשטרת ישראל כלים בעייתיים ללחום בפשיעה. זוהי אחריותו. במקום לעשות את המרב עם מה שיש; לחפש נתיבים נוספים להצלחה; ולהצביע על הדברים שצריך לשנות כדי להיות אפקטיביים, בחרה משטרת ישראל להתמודד עם העבריינים בדרך שלהם, בניגוד לחוק" לעניות דעתי, אופן פעולתו של זיגל חורג בעיני מכל כלל אתי מוסרי. איפה זה עוצר? מה הגבול המותר כדי להרשיע אדם. לא ברור ולא ערכי.

מה שווה התקשורת אם אפשר לשלוט בה (מירי רגב)

"ברגע שפתחו חקירה נגדי, זה כבר אישי." " בית המשפט לא ייתן לזכות אותי" "שמונה חודשים המשטרה עקבה אחריי, בחשד שקיבלתי שוחד. זו הייתה תחושה גועלית", "עדי מדינה זו תופעה מכוערת ובעייתית", "200 מקרים ולא מצאו כלום". "ממני פיתחו את התפיסה שכל מזרחי שמצליח, מפילים אותו" המשפטים היו יכולים להיאמר על ידי כל אחד מהפוליטיקאים שנחשדו בפלילים. המנטרה לא השתנתה, המשטרה והיועץ המשפטי משחקים את אותו משחק, תחרות פוליטית מובילה את קבלת ההחלטות הטענה שחוזרת על עצמה היא שהגורמים שחושפים וחוקרים את השחיתות — תקשורת, משטרה או הפרקליטות — רודפים את הנחקר ממניעים זרים. את משפטים אלו אמר, אהרון אבוחצירא (ואלה תולדות אהרון, Ynet, 13/3/2019) במהלך תקופת פרשות השחיתות בהם היה מעורב.

מתוך: סיקור משפטים בתקשורת (פלג, 2011) ניתן ללמוד על יחסה למשפט אבוחצירא:

במהלך סיקור פרשת אבוחצירא קרא עיתון הארץ לראש הממשלה לפטר את השר ביוזמתו, על אף הכתוב בחוק שאדם הוא בחזקת חף מפשע כל עוד לא הוכחה אשמתו. לאחר הזיכוי פתח העיתון במסע כנגד חזרתו של אבוחצירא לממשלה בטרם הסתיים משפטו השני. הביקורת בידיעות אחרונות על הפרשה עלתה מכתבות תחקיר, (אבנרי, 1980) פחות ממאמרי דעה הבדל זה נובע מחדשנותו של העיתון, תפיסת העיתונות החוקרת כביטוי למעבר לדגם עיתונות חדש. משפט זה מייצג את הפער בין המדיניות הסוציאליסטית שאפיינה את שנים אלו ובמקומה נכנסה מדיניות חברתית-כלכלית נאו-ליברלית. כתבות התחקיר תפסו מקום בולט בעיתון ידיעות אחרונות, שהעסיק בסוף שנות השמונים צוותי תחקירנים, אשר הנפיקו תחקירים מקצועיים ופחות במאמרי דעה.

בסיקור פרשות אבוחצירא, גברה הפעילות התקשורתית במשפט גם מעצם העמדתו לראשונה של שר בישראל בפלילים. הארץ גילה, שאבוחצירא מעסיק פרסומאי. גילוי זה שמש ככלי ניגוח באבוחצירא ולניצול התקשורת להשפעה לא הוגנת על המשפט: "לא כל כך ברור לי מה תפקידו

של פרסומאי בתפקיד כזה: האם עליו לעשות לובינג אצל חברי הכנסת? האם עליו להשחיר את פניהם של זמיר או של זיגל? או ליצור אווירה בדעת הקהל כדי שאבוחצירא ייראה בעל תדמית יפה כשישב על ספסל הנאשמים?". (מרקוס, 1980)

מנגד, יחסה של העיתונות למערכות החוק והמשפט היה מגונן וסלחני. על מידת האמון שרחשו שני העיתונים ליועץ המשפטי לממשלה אפשר ללמוד מסיקור התפתחות בפרשה. התברר שהמשטרה לא דיווחה ליועץ המשפטי על כל האזנות הסתר שנעשו לגוטליב. בעמוד הראשון של העיתונים הובלטה עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה שביקש למזער את התנהלות המשטרה כפגם טכני ולא מהותי. הסברו למחדל התקבל, והדיון התקשורתי גווע. בשני העיתונים לא ביקרו את הכרעת הדין שזיכתה את אבוחצירא. העיתונות הייתה רתומה לשלטון הרפובליקני של מפא"י. לימים יאמרו שמשפט זה הוא קו פרשת המים לגבי רפובליקניזם בתקופה המודרנית זה לא רפובליקניזם טהור, יש משמעות רבה לזכויות הפרט ולכן המדינה לא יכולה להיות קודמת לזכויות האזרח. משטר רפובליקני חושש מאוד מריכוז של עוצמה בידי בודדים, או בידי מוסד ספציפי. בגלל החשש הגדול מריכוז עוצמה חריגה בידי פרט בודד /קבוצה מצומצמת, יש רצון עז למנוע שחיתות. כאשר פועלים בניגוד לכללי המנהל התקין, שמשקפים במידה רבה איזשהו איזון בין הכוחות במדינה, החשש הוא שתתרכז עוצמה חריגה בידי גורם ספציפי. מכאן הגישה הרפובליקנית לטשטש את ההבחנה בין "dirty hands" לשחיתות, כדי לצמצם את מרחב התמרון של השירות הציבורי.

רדיפה עדתית, שינוי תרבותי ומציאות ערכית.

לאחר זיכוי במשפט הראשון טען אבוחצירא כי משפטו מוכיח שהמסד האשכנזי רודף אותו בשל מוצאו המזרחי. הוא פרש מהמפד"ל, הקים מפלגה לאומית מזרחית (תמ"י) לבחירות 1982, קיבל שלשה מנדטים ולאחר מכן מנדט אחד, ואז חבר לליכוד ותמ"י נעלמה מהמפה. במקביל עמד השר למשפט נוסף בפרשת מרמה בנסיבות מתמירות ובו הורשע. הני זובידה, אומר במאמרו: "לגליוטינה! או סיפורו של מצליחן", העמדה לדין היא שיטה לזרוק מזרחים מצליחים ומאיימים על ההגמוניה מהפוליטיקה. מוצאו של אבוחצירא לא נשא חן בעיני בורג, והתנכלויות בלתי פוסקות היו מנת חלקו. "תיק אפרסק" התגלה, בורג הדיח את מפכ"ל המשטרה, הרצל שפיר, והיחיד שהועמד לדין מתיק שנגז, היה אבוחצירא. בראיון שהתקיים עם אבוחצירא בעיתון ידיעות "ואלה תולדות אהרון" אמר בנוגע לאמירה: אתה השר הראשון שהועמד לדין והורשע- "ממני פיתחו את התפיסה שכל מזרחי שמצליח, מפילים אותו". לאורך כל הריאיון חזר ועלה נושא מוצאו כסיבה לכל האירועים שהתרחשו סביבו.

אבוחצירא טען במשפטו, כלא נפל מום בהתנהלותו כי כך נהגו מאז ומעולם ורק ואתו בחרו להחמיר מהסיבה המוזכרת לעיל. שופטת בית המשפט העליון בפסק הדין במשפטו אמרה: "השיטה של חלוקת מענקים כספיים לגופים שונים מטעם משרד הפנים הייתה, קיימת מזה שנים רבות, אך זו הפעם הראשונה למיטב ידיעתי את הפסיקה הקיימת שנערכה בדיקה והוגש משפט בגין שימוש לרעה בכספים אלה". השופטת באמירתה קבעה כי אכן יש פה אירוע שנשמך שנים רבות ורק עכשיו החליטו לבדוק את תקינותו.

ד"ר דורון נבות, בספרו "שחיתות פוליטית בישראל", אין מדובר רדיפה אישית ובטח לא על רקע עדתי אלא, תוצאה של שינוי אידאולוגי שחל בחברה ובפוליטיקה הישראלית. החל מאמצע שנות ה-80 המדיניות הסוציאליסטית שאפיינה את שלטון מפא"י ובמקומה הלכה והתקבעה מדיניות חברתית-כלכלית נאו-ליברלית הרואה ברווח ובמיקסום התועלת האישית כערך עליון. "בשנות החמישים חלק ניכר ממעשי השחיתות היה קשור בחיזוק מפלגת השלטון", מציין נבות, "בשנות השמונים והתשעים חלק ממעשי השחיתות הפוליטית היה קשור בניסיונות להשיג כוח. בשנים האחרונות הרכיב הדומיננטי ברוב פרשות השחיתות הוא כספי וחומרי: שוחד, מעילה בכספי ציבור, שימוש בחשבונות כפולות, הלבנות הון וכדומה — הכול במטרה להפיק טובות הנאה אישיות לא פוליטיות". גישה הנאו-ליברלית, אם כן, התבססה במקביל להתבססותו של הימין בשלטון, ולמעשה הפכה להיות אחת ממאפייניו הבולטים. התבססותם של הגישה הנאו-ליברלית והשוק החופשי תרמה במידה רבה גם להרחבת שוק התקשורת, אותה תקשורת האחראית לחשיפת מקרי השחיתות בקרב פוליטיקאים. מאמצע שנות ה-90 הופיעו יותר ויותר כלי תקשורת בישראל בבעלות פרטית. ריבוי ערוצי הטלוויזיה והעיתונים בבעלות פרטית, כמו גם התחרות ביניהם, תרמו במספר מקרים לחשיפת מקרי שחיתות בפוליטיקה הישראלית, שאלמלא התקשורת, כלל לא היו נחשפים.

דרך אחרת האומרת, האדם מושחת מיסודו. ייתכן שאותם בכירים שנתפסים, היו תמיד מועדים לפורענות לאורך כל הקריירה הפוליטית שלהם. בתחילת דרכם היה מדובר בארוחה חנם, מתנה קטנה או הנחה כזו או אחרת. לאורך כל הקריירה הציבורית הם הגדילו בהדרגה ובהצלחה את התחום האפור בו נעו. כאשר נתפשו בקלקלתם כשרים, זו לא הייתה "מעידה חד פעמית", אלא הפעם הראשונה שנלכדו אחרי שנים רבות של "שירות ציבורי".

סיכום

משפטו של אבוחצירא נוהל מול תקשורת עוינת, משטרה שתעשה כל שביכולתה על מנת להרשיע חשוד תוך הליכה בנתיב עקלקל, אבוחצירא לא היה הראשון ליפול בנורמות אלו אך הוא הראשון שנבדקה התנהלותו. אני דוחה כל טענה, כי האישומים נבעו כרדיפה עדתית ואני מסכים לחלוטין איתך דוקטור דורון נבות. הסיבה לשינוי הדרמטי היא פער הולך וגדל בין הנורמות החברתיות לבין הנורמות החוקיות בחברה הישראלית. השחיתות בעבר הייתה לצורך חיזוק המפלגה ואילו בפרשות אלו הכול כדי להפיק טובות הנאה אישיות, לא פוליטיות. השינוי הזה הגביר את המלחמה בשחיתות.

בפרשות אלו יש דבר נוסף, אמרה השופטת על אבוחצירא: "שיקול דעתו לא היה מודרך על ידי נורמות מוסריות נאותות" למדתי וחקרתי אודותיו וגיליתי עוד אישומים לאחר פרישתו מהחיים הפוליטיים המעידים על אופיו. אתן דוגמא לאחד מהם, אבוחצירא נדרש לפצות עובדת ממרוקו עובדת שהביא בעצמו ממרוקו ואף דאג לגיירה בהליך מהיר תוך מתן עדות אישית על יהדותה. משביקשה לשפר את תנאי העסקתה, סרב לכך והיא התפטרה. אז ביטל אבוחצירא את הגיון והיא גורשה מהארץ. אירועים נוספים: כמו אי תשלום שכר לנהגו, מעורבות בנו בהברחת טובין וחלקו במשפט אלו ציירו לי את תמונתו של אבוחצירא.

כנראה שלא משנה באיזה תקופה מדובר או באיזה שינוי חברתי לפעמים השחיתות הינה חלק מאופיו של אדם.

ביבליוגרפיה

1. אבינרי, "הקצבות משרד הפנים כיצד ולמי", ידיעות אחרונות, 17.10.1980, עמ' 4
2. בלישה (2013): "הפוכה, האם אנשי המודיעין המשטרתי הם עבריינים במדים או גיבורים?", הוצאה עצמית של המחבר.
3. זובידה, 2012: "לגליוטינה! או: סיפורו של מצליחן"
<https://hanizu.wordpress.com/2012/11/11/%D7%9C%D7%92%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%98%D7%99%D7%A0%D7%94-%D7%90%D7%95-%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%A8%D7%95-%D7%A9%D7%9C-%D7%9E%D7%A6%D7%9C%D7%99%D7%97%D7%9F>
4. לשם 1988: "זיגל – הסיפור המלא של חקירות השחיתות", ספריית מעריב, תל אביב, עמ' 185-196.
5. מרקוס, "הפרסומאי של אבוחצירא", הארץ, 16.12.80, עמ' 9.
6. נבות, 2015: "שחיתות פוליטית בישראל", המכון הישראלי לדמוקרטיה. עמ' 14, 113-181.
7. פופר, 2006: "השר לשעבר אבוחצירא יפצה עובדת ממרוקו" אתר, Ynet, 12/11/06 <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3327168,00.html>
8. פלג, 2011: סיקור משפטיים פליליים בעיתונות הישראלית, קשר בשער מהדורה מספר 42. אוניברסיטת תל אביב.
http://humanities1.tau.ac.il/shalom_rosenfeld/images/42/%D7%A2%D7%A0%D7%AA_%D7%A4%D7%9C%D7%92.pdf
9. שדה, 2018. מתוך אתר The Marker: "ההגנה הכי טובה היא התקפה. ההקלטות, המתנות, הסיגרים והשמפניות: מה הסיכוי של נתניהו להיחלץ ממשפט?" - <https://www.themarker.com/markerweek/MAGAZINE-1.5824238>
10. שושן, 2019: "ואלה תולדות אהרון", ידיעות אחרונות, <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-5477788,00.html>
11. פ"ד 281/82, "אבוחצירא נ' מדינת ישראל וערעור שכנגד" עמוד 715.

12. Stotland, Ezra (1981), Can white-collar crime investigators be protected from improper pressures? The case of Israel, *Journal of Criminal Justice*, vol. 9, pp. 265-288.